

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ПОРТРЕТ ЯПОНІЇ

Вступ. Японія – це держава, яка поєднує статус однієї з найбільших економік світу із серйозними демографічними та соціальними викликами. Історично її соціально-економічна система спиралася на консервативно-корпоративну модель. Вона передбачала тісний зв'язок працівника з компанією, систему довічного найму та значну роль бізнесу в соціальному забезпеченні людей. Проте сьогодні ця базова модель змушена трансформуватися під впливом нових економічних реалій.

Головним фактором, що змінює соціальну політику сучасної Японії, є швидке старіння нації. Країна має найвищу у світі очікувану тривалість життя на тлі стабільно низької народжуваності. Це призводить до скорочення частки працездатного населення та створює системний тиск на державний бюджет, медичну сферу і солідарну пенсійну систему. Крім того, японське суспільство стикається з низкою інших соціальних проблем: зростанням рівня нестандартної зайнятості, проблемою відносної бідності, особливо серед літніх людей, специфічною культурою перепрацювання та гендерним розривом в оплаті праці.

Аналіз японського соціально-економічного портрета є досить корисним для України. Наша держава також стикається з проблемою старіння населення, скороченням робочої сили та необхідністю оптимізації соціальних витрат. Тому вивчення того, як Японія поступово адаптує свій ринок праці, систему охорони здоров'я та інфраструктуру до демографічних змін, дає практичний матеріал для розуміння подібних процесів у нашій країні.

Макроекономічний фундамент та соціальна модель. Японська консервативно-корпоративна модель соціальної держави базується на поєднанні державного регулювання та високої соціальної відповідальності корпорацій. Історично сформувалася система, де значну частку соціального забезпечення (зокрема медичного страхування та пенсій) для найманих працівників беруть на себе роботодавці. На великих підприємствах корпорації сплачують 50% страхових внесків за своїх працівників. Проте, під тиском демографічної кризи та старіння нації, ця модель трансформується: держава змушена брати на себе більше зобов'язань, запроваджуючи нові механізми, такі як загальнонаціональне страхування з догляду за літніми людьми.

Дослідники виділяють дві опозиційні теорії, що пояснюють особливості японської держави добробуту. Перша – оптимістична концепція «Japanese-Style Welfare Society», що наголошує на унікальних японських цінностях: сімейній солідарності, взаємодопомозі на рівні спільноти та активній ролі корпорацій. Друга – реалістична концепція «Japanese-Style Company-Oriented Society», яка критично зазначає, що добробут у японській системі не є універсальним правом кожного громадянина, а радше залежить від лояльності до роботодавця та сімейних зв'язків [2].

		Податки та державні витрати	Соціальне страхування	Податки та соціальне страхування
Державне забезпечення (справедливість та рівноправ'я)	Універсальне	Скандинавська модель	Американська, канадська модель	Німецька модель
	Селективне	Японська модель (стара)		
Державно-приватне партнерство (орієнтація на споживача, гнучкість та адаптивність)		→		Японська модель (нова)

Рис.1. Трансформація японської моделі держави добробуту [2]

Сьогодні японська модель перебуває у стадії активної трансформації. Система довічного найму поступово розмивається: якщо ще у 2000-х роках близько 25% компаній гарантували такі умови, то сьогодні ця частка значно менша. Зростає частка «нестандартних»

працівників – тимчасових, неповний робочий день, – які позбавлені корпоративного соціального захисту. Відповідно, держава змушена брати на себе ширшу роль у системі соціального забезпечення, що безпосередньо відображається у динаміці соціальних видатків.

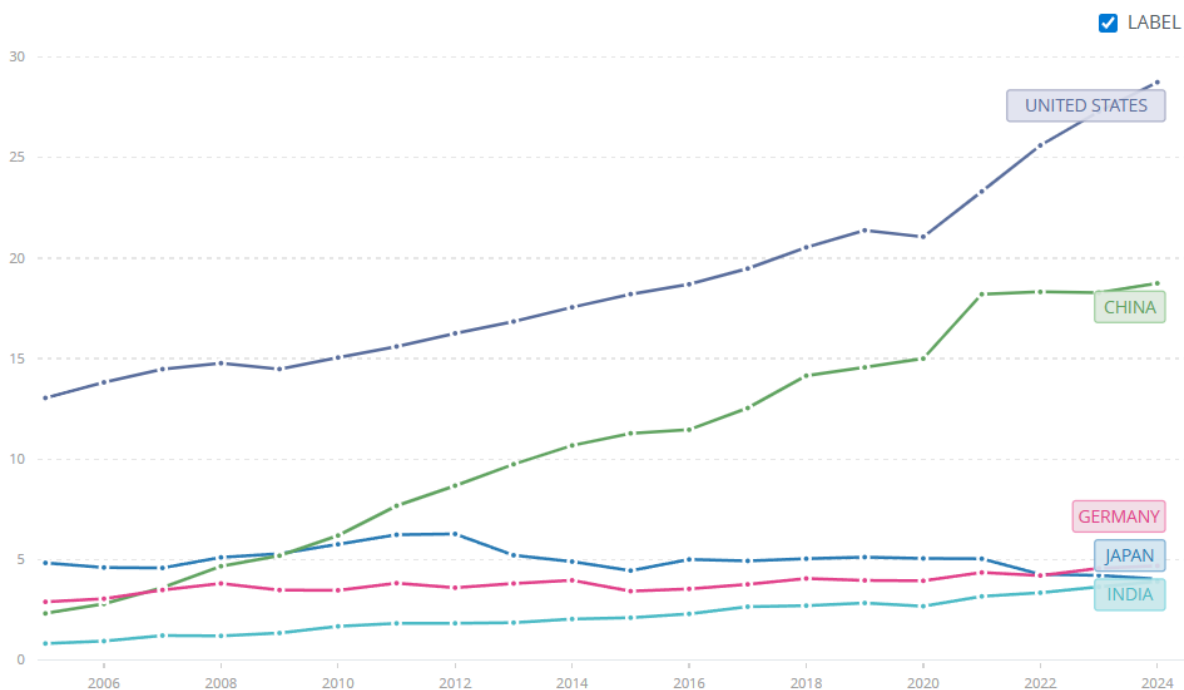

Рис. 2. ВВП Японії та 4 найбільших економік світу 2006-2024рр. дол. США. [14]

Японія є четвертою за розміром економікою світу, зокрема номінальний ВВП, поступаючись лише США, Німеччині і Китаю. Загальний ВВП Японії демонструє повільне зростання. Показник ВВП на душу населення сягнув свого піку у середині 1990-х років (понад 44 тис. дол. США), після чого перейшов у фазу тривалої стагнації. За даними 2024 року, він оцінюється на рівні 32,4 тис. дол. США [14]. Це уповільнення обмежує можливості держави щодо швидкого нарощування соціальних бюджетів без збільшення боргового навантаження.

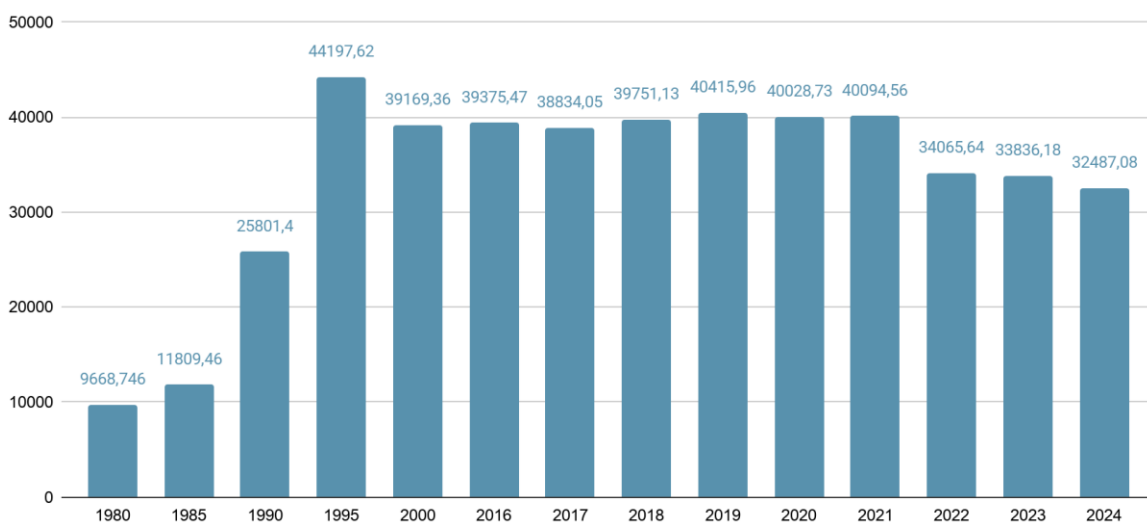

Рис. 3. Динаміка ВВП на душу населення Японії 1980-2024 рр. дол. США.

Джерело: складено автором на основі [14]

Економіка Японії зазнає значного тиску через зміну структури робочої сили. Якщо раніше на одного пенсіонера припадало троє працюючих, то очікується, що невдовзі це співвідношення наблизиться до 1:1. Це створює безпрецедентне навантаження на державний бюджет та вимагає адаптації ринку праці.

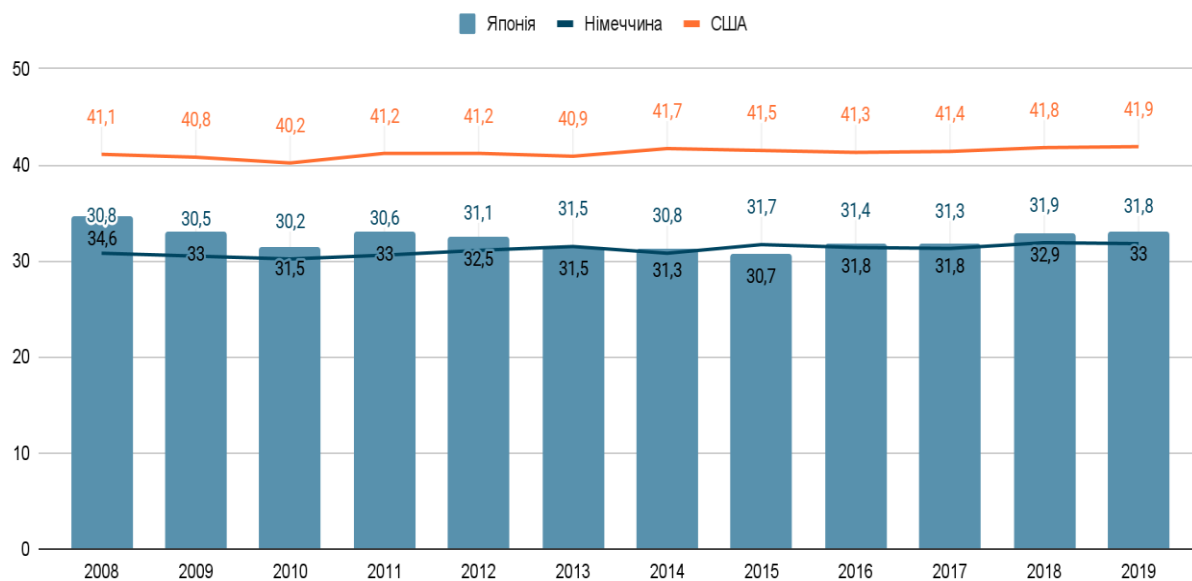

Рис. 4. Динаміка індексу Джині Японії та США і Німеччини 2008-2020рр.

Джерело: складено автором на основі [15]

Всупереч уявленням про високу егалітарність японського суспільства, показники є досить відчутними. Індекс Джині тримається в межах 31-33 пунктів, що помітно перевищує середні показники країн Західної Європи, хоча і залишається нижчим за рівень США [15]. Держава активно бореться з нерівністю. Наприклад, вартість медичного поліса розраховується залежно від сукупного доходу сім'ї, що захищає найменш забезпечені верстви населення. Крім того, уряд Японії розпочав впровадження технологій штучного інтелекту для аналізу соціальних потреб та зменшення соціально-економічної нерівності, оптимізуючи розподіл ресурсів для малозабезпечених.

Таблиця 1. Розподіл за рівнем доходу та споживання Японії та інших країн, %

Показник	Японія (2020)	США (2023)	Німеччина (2020)
Найбідніші 10%	2,4	1,8	2,9
Найбідніші 20%	6,9	5,1	7,8
Другі 20%	13,1	10,1	12,8
Треті 20%	17,6	15,2	17
Четверті 20%	23,3	22,7	22,5

Найбагатші 20%	39	46,8	40
Найбагатші 10%	23,9	30,4	25

Джерело: складено автором за даними [23]

Дані про розподіл доходів підтверджують відчутну нерівність: найбагатші 20% японців отримують 39% доходів, тоді як у США цей показник сягає 46,8%.

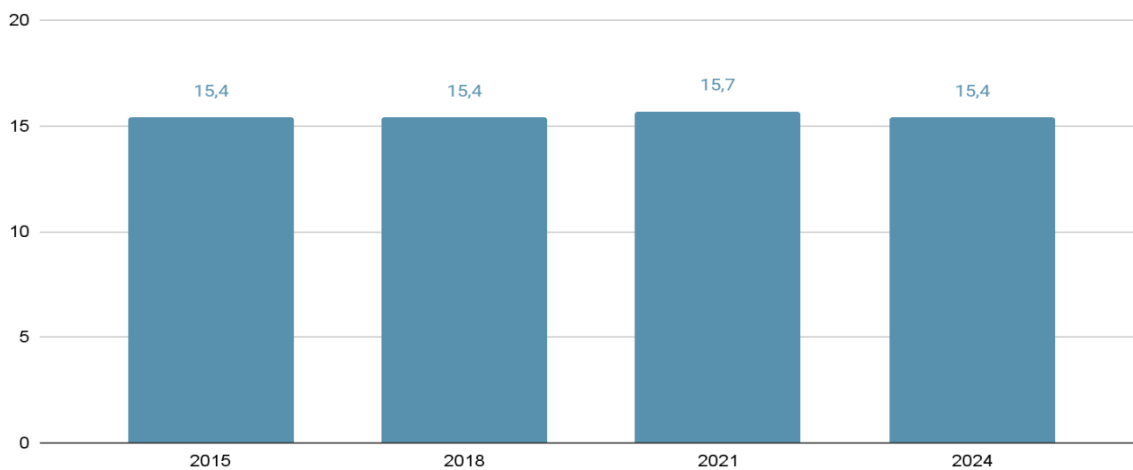

Рис. 5. Рівень бідності Японії, 2018-2021 рр., % від населення за межею економічної бідності.
Джерело: складено автором на основі [19]

Особливою проблемою є відносна бідність. Офіційні дані ОЕСР та уряду Японії фіксують її рівень на позначці 15,4% [19]. Це означає, що понад 15% населення функціонує за межею соціальної бідності, маючи доходи нижче 50% від медіанних. Найвищі ризики бідності зосереджені серед самотніх людей похилого віку та в неповних сім'ях.

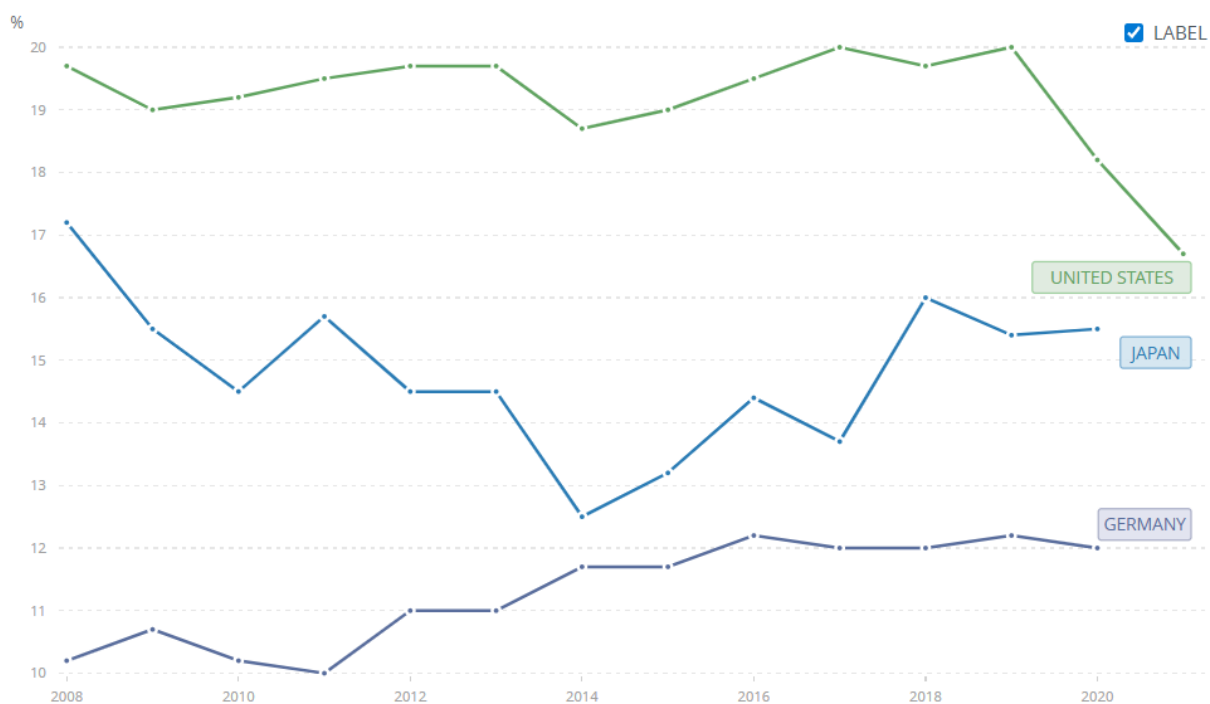

Рис. 6. Рівень бідності Японії та США і Німеччини, 2008-2021рр., % від населення за межею соціальної бідності.

Джерело: складено автором на основі [18]

Характерною рисою ринку праці Японії є традиційно надзвичайно низький рівень безробіття – упродовж 1990–2024 рр. він коливався у діапазоні 2,1–2,5%. Це пов'язано як зі структурою корпоративної культури, сюди ж і інерція системи довічного найму, так і з демографічним стисненням – ринку бракує рук.

Таблиця 2. Рівень безробіття в Японії, 1990-2024 рр., %

Рік	% від усього населення	Жіноче безробіття	Чоловіче безробіття
1990	2,1	2,2	2
2000	4,7	4,5	4,9
2016	3,1	2,8	3,4
2017	2,8	2,6	3
2018	2,5	2,2	2,7
2019	2,4	2,2	2,5
2020	2,8	2,5	3
2021	2,8	2,5	3
2022	2,6	2,4	2,8
2023	2,6	2,4	2,8
2024	2,5	2,4	2,7

Джерело: складено автором на основі [21]

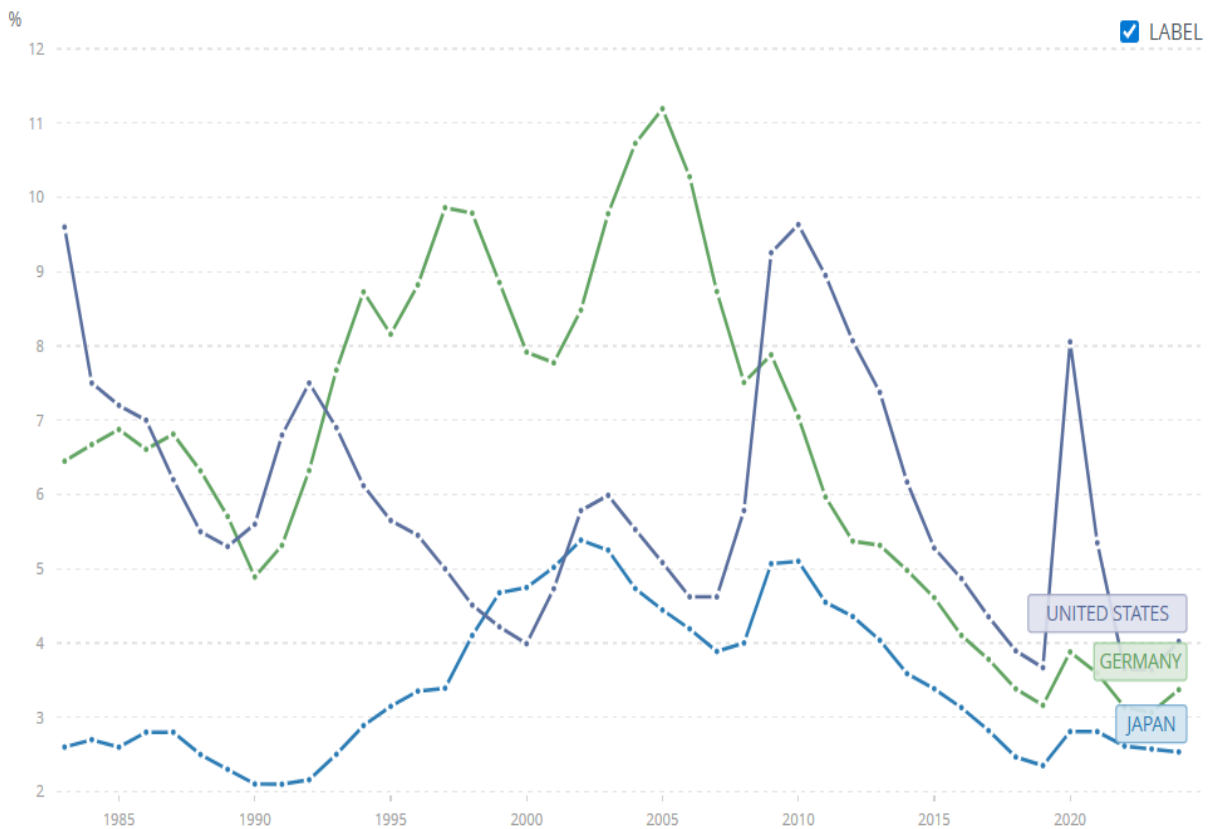

Рис. 7. Рівень безробіття у Японії, США та Німеччині, 1983-2024 рр., % від населення.
Джерело: складено автором на основі [21]

Соціальна інфраструктура та людський капітал. Японія поступово збільшує соціальні видатки – з 22,1% ВВП у 2010 р. до понад 25% у 2022 р. Це є прямим наслідком старіння нації: пенсійні виплати та витрати на медицину для людей похилого віку зростають значно швидше, ніж решта соціальних видатків. Особливо показовим є те, що видатки на охорону здоров'я зросли з 7% ВВП у 2010 р. до 10,9% у 2022 р., тоді як видатки на підтримку літніх залишаються стабільно найбільшою статтею — близько 9–11% ВВП.

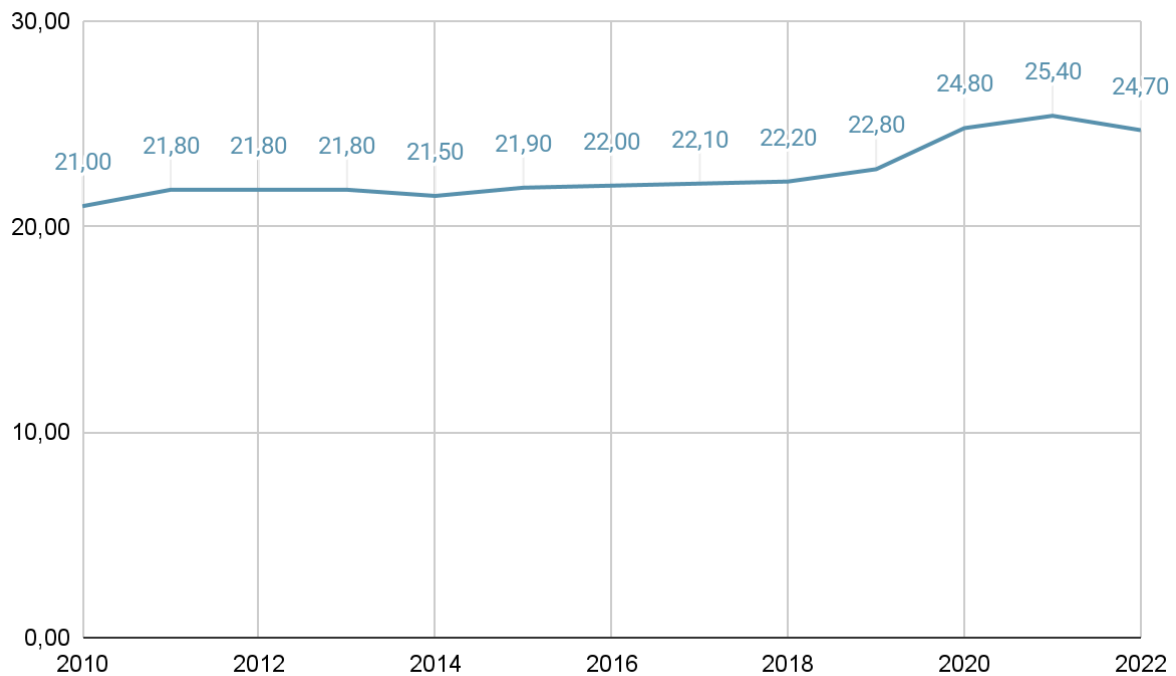

Рис. 8. Соціальні видатки Японії, 2010-2022 рр., % від ВВП.

Джерело: складено автором на основі [20]

Таблиця 3. Розподіл соціальних видатків Японії 2010-2022 рр., % від ВВП

Тип видатків	2010	2012	2016	2018	2020	2021	2022
Видатки на допомогу літнім людям	11	9,9	9,5	9,5	9,8	9,6	9,4
Видатки на охорону здоров'я	7	9	9,1	9,3	10,3	10,9	10,9
Видатки на сім'ю	1,1	1,1	1,5	1,6	2	2,2	2
Видатки на допомогу безробітним	0,9	1	1	1,1	1,2	1,2	1,2

Джерело: складено автором на основі [20]

Водночас вкрай важливим є контекст: Японія не може дозволити собі скандинавський сценарій повноцінної держави добробуту. Демографічне навантаження вже зараз є критичним – на одного пенсіонера припадає близько двох-трьох активних платників внесків, і це

співвідношення погіршується. Тому японська модель вимушено розвивається у бік «welfare mix» – змішаної відповідальності держави, бізнесу та домогосподарств.

Японія має одну з найефективніших систем охорони здоров'я у світі. В її основі лежить система загального медичного страхування (National Health Insurance, Shakai Hoken), що покриває до 70% медичних витрат для більшості громадян. Страхування є обов'язковим та організовано за двома принципами: через місце роботи для найманих працівників та через муніципалітети – для всіх інших.

Ключовою особливістю японського підходу є акцент на превентивній медицині та регулярних профілактичних оглядах. Держава фінансує масові скринінги для виявлення хвороб на ранніх стадіях. Такий підхід дає результат: очікувана тривалість життя в Японії становить 84,7 р. (3-є місце у світі), а захворюваність на хронічні хвороби залишається відносно низькою порівняно з іншими розвиненими країнами.

Водночас система відчуває наростаючий тиск. Зростання кількості людей похилого віку означає, що медичні видатки невідмінно зростають. Вже зараз витрати на медичні послуги для літніх становлять понад 11% від загальних соціальних видатків. Уряд відповідає поступовим підвищенням рівня самостійної участі пацієнтів у витратах та стимулюванням розвитку приватного медичного страхування.

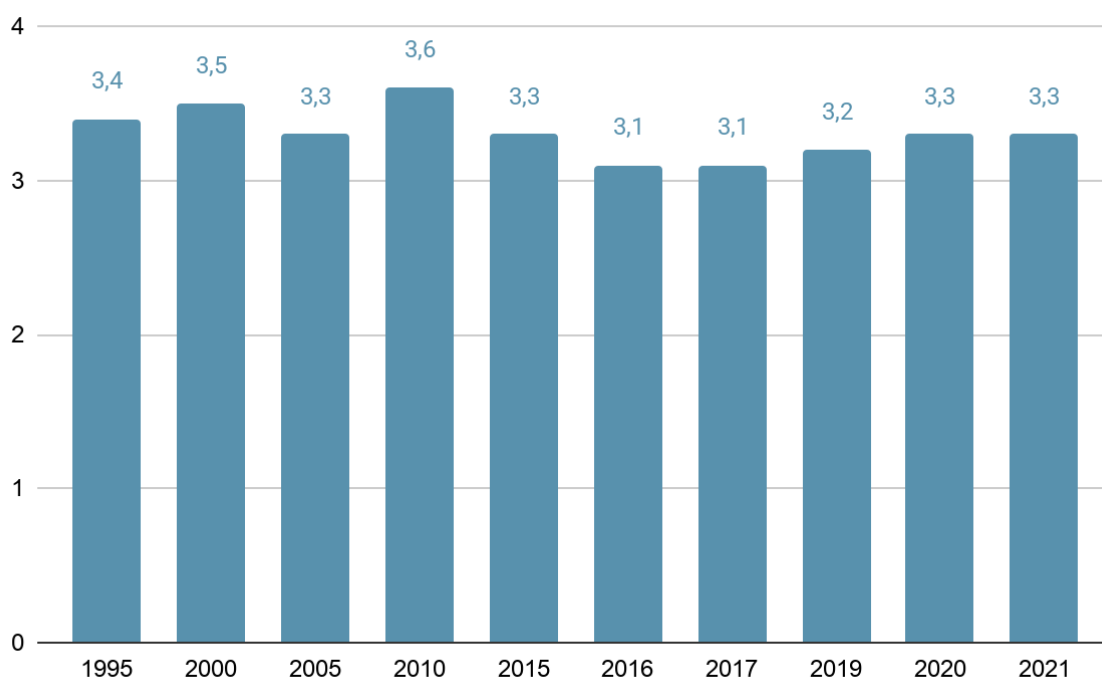

Рис. 9. Витрати з Держбюджету Японії на освіту, 1995-2021 рр., % від ВВП.

Джерело: складено автором на основі [24]

Освітня система Японії – одна з найкращих за міжнародними рейтингами. Учні японських шкіл демонструють стабільно високі результати в тестах PISA. Однак вища освіта залишається переважно платною та дорогою: вступ до провідних університетів вимагає значних інвестицій у підготовку та репетиторів, а плата за навчання є порівнянною з американськими університетами. Це безпосередньо впливає на рішення молодих пар щодо народження дітей: вартість освіти є однією з ключових причин низької народжуваності [1].

Таблиця 4. Показники індексу людського розвитку для Японії, 2023р.

Показник	Значення	Місце в рейтингу
ІЛР	0,925	23
Очікувана тривалість життя при народженні, роки	84,7	3
Очікувана тривалість навчання, роки	15,5	53
Середня тривалість навчання, роки	12,7	28
ВНД на душу населення (\$)	47 775	33

Джерело: складено автором на основі [17]

У 2023 році країна посіла 23-тє місце за Індексом людського розвитку. Тривалість життя (84,7 р. – 3-є місце у світі) – це найсильніша складова. Японія стабільно входить до топ-3 країн за цим показником поруч зі Швейцарією та Гонконгом. Досягнуто завдяки поєднанню загального медичного страхування, превентивної медицини та культурних факторів (дієта, низький рівень ожиріння ~4% проти 36% у США) [5]. Освіта (очікувана тривалість навчання – 15,5 р., середня – 12,7 р.) – тут є певний парадокс. За якістю освіти (PISA) Японія входить до топ-5 [1], але за охопленням вищою освітою показник лише на 53-му місці. Причина – вища освіта платна, і значна частина населення (особливо в сільських районах) не проходить повний університетський цикл. Жінки, хоча й часто мають диплом, нерідко залишають ринок праці після одруження, що також впливає на середні показники.

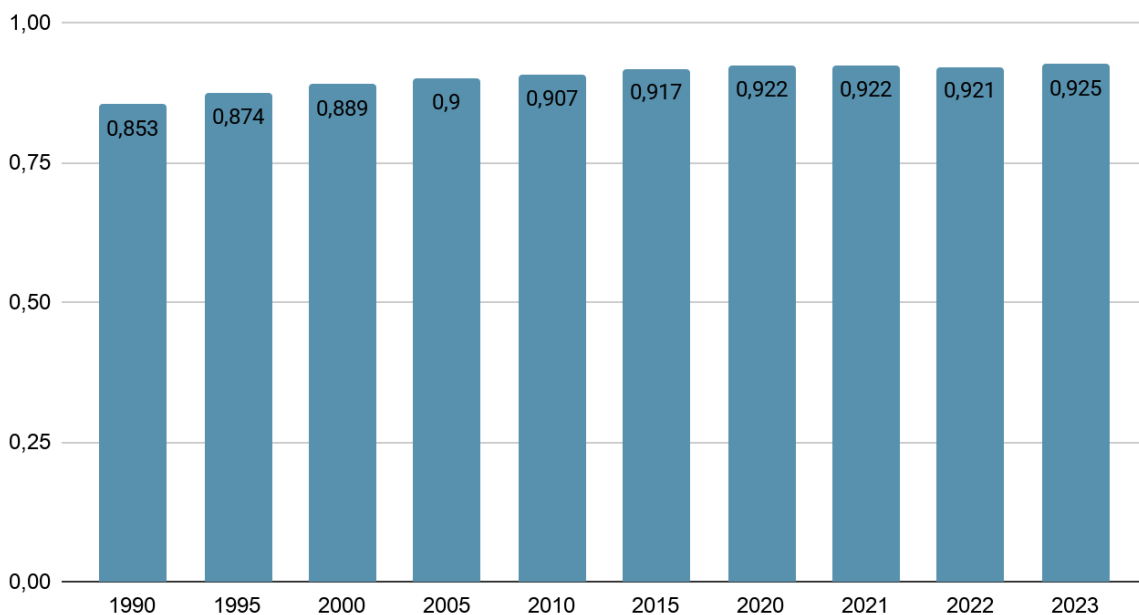

Рис. 10. Динаміка індексу ІЛР 1990-2023 рр.

Джерело: складено автором на основі [17]

ІЛР Японії зростає з 0,853 у 1990 р. до 0,925 у 2023 р., тобто приріст склав ~0,1 за 33 роки.

Якщо скоригувати ІЛР на нерівність (ІЛРН), Японія втрачає кілька позицій через гендерну нерівність у доходах та зайнятості. Індекс гендерної нерівності (GII) у Японії становить 0,083, що саме по собі непогано, але індекс гендерного розриву WEF дає 118-е місце – різниця пояснюється тим, що GII фіксує здебільшого репродуктивне здоров'я та освіту, а WEF враховує ще й економічну участь і політичне представництво, де Японія суттєво відстає.

Пенсійна система Японії є двоступеневою: базова державна пенсія (Kokumin Nenkin) охоплює всіх громадян, а доповнює її система внесків, пов'язана із заробітком (Kosei Nenkin). Зростання навантаження на пенсійну систему змусило уряд підвищити пенсійний вік та заохочувати більш пізній вихід на пенсію через систему бонусів. Система соціального страхування також охоплює страхування від нещасних випадків на виробництві та страхування на випадок потреби в догляді (kaigo hoken), яке набуло особливого значення в умовах «суперстаріючого суспільства» [8].

Таблиця 5. Основні програми системи соціального забезпечення Японії

Напрямок соціального захисту	Назва програми	Цільова аудиторія та ключові умови покриття
1. Охорона здоров'я	Національне медичне страхування	Самозайняті, фрілансери, безробітні, студенти. Покриває 70-90% медичних витрат.
	Страхування працівників	Офіційно працевлаштовані особи. Внески сплачуються солідарно працівником та роботодавцем (50/50).
	Медична система для літніх людей	Особі віком від 75 років. Держава покриває 80-90% витрат, доплата пацієнта мінімальна.
2. Пенсійне забезпечення	Базова національна пенсія	Обов'язкова для всіх резидентів віком 20–60 років. Дає право на отримання мінімальної фіксованої суми.
	Пенсійне страхування працівників	Наймані працівники корпоративного сектору. Розмір виплат залежить від стажу та рівня заробітної плати.
3. Догляд за літніми людьми	Страхування довготривалого догляду	Усі особи віком від 40 років сплачують внески. Покриває послуги доглядальниць, спецобладнання та будинки престарілих, а

		пацієнт оплачує лише 10-30%.
4. Підтримка сім'ї та дітей	Допомога на дитину	Сім'ї з дітьми (до 15 років). Щомісячні фінансові виплати для стимулювання народжуваності.
	Одноразова виплата при народженні	Базова державна виплата (близько 500 000 єн) для повного або часткового покриття витрат на пологи.
5. Ринок праці та зайнятість	Страховання зайнятості	Надає фінансову підтримку в разі втрати роботи та фінансує програми перекваліфікації.
	Страховання від нещасних випадків	Працівники підприємств. Покриває медичні витрати та втрачений дохід у разі виробничих травм.
6. Соціальна допомога	Система захисту засобів до існування	Вразливі верстви населення (без активів та підтримки родичів). Оплата житла, харчування та безкоштовна медицина.

Джерело: складено автором на основі [7, 9]

Сучасні виклики: демографія, гендер, екологія. Демографічна ситуація в Японії — це найбільший соціально-економічний виклик, з яким стикається будь-яка розвинена країна у XXI столітті. Японію офіційно класифікують як «суперстаріюче суспільство»: частка населення старше 65 років перевищила 29%, а за прогнозами до 2060 р. досягне 40%. Водночас коефіцієнт фертильності впав до рекордно низького рівня — 1,20 у 2023 р. (при необхідному для відтворення населення 2,1). Японія щороку фіксує природне скорочення населення: народжень стабільно менше, ніж смертей. У 2024 році народилося лише 720 988 дітей, що є найнижчим показником за останні 125 років [4].

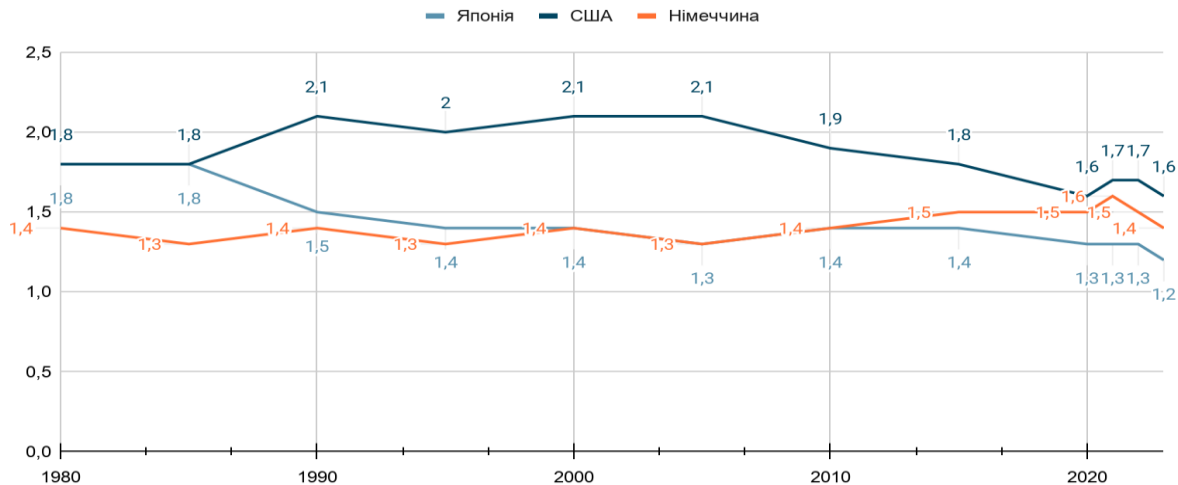

Рис. 11. Коефіцієнт фертильності Японії та США і Німеччини 1980-2023 рр.
Джерело: складено автором на основі [13]

Причини низької народжуваності є системними і взаємопов'язаними: висока вартість виховання та освіти дітей, жорстка корпоративна культура, що не дає змоги поєднувати кар'єру та батьківство, ціни на нерухомість у містах, а також зміна ціннісних установок молоді. Явище «hikokotomori» - соціальна ізоляція та «herbivore men» - молоді чоловіки, байдужі до романтичних стосунків стали помітними соціальними феноменами, що символізують більш широку кризу соціальних зв'язків у сучасному японському суспільстві.

Відповідь уряду включає масштабну сімейну політику: «дитячий бюджет» щорічно зростає, запроваджуються виплати при народженні дитини, розширюється мережа дитячих садків, реформується відпустка по догляду за дитиною для батьків. Уряд виділяє близько 25 млрд доларів щорічно на підтримку батьків, проте ці заходи поки не змінили загального тренду. Особливою стратегією є стимулювання трудової міграції: Японія, яка традиційно дуже стримано ставилася до імміграції, поступово відкриває ринок праці для іноземних фахівців – особливо у секторах, де дефіцит кадрів є найгострішим, зокрема у охороні здоров'я, будівництві, сільському господарстві [4].

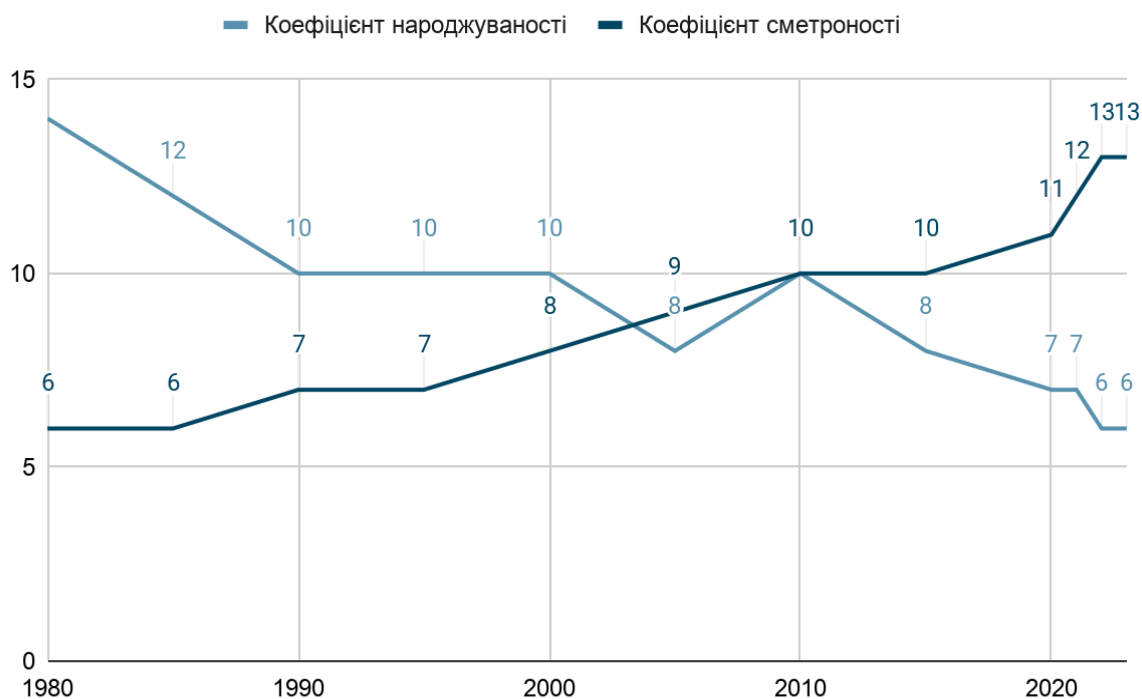

Рис. 12. Коефіцієнти народжуваності та смертності (випадків на 1000 осіб) Японії у 1980-2023 рр.

Джерело: складено автором на основі [12]

Гендерна рівність є однією з найслабших сторін японської соціально-економічної моделі. У Глобальному індексі гендерного розриву (GGI) 2024 Японія посіла лише 118-е місце із 146 країн із значенням 0,666 — разючий контраст із Німеччиною (9-е місце, 0,803) та США (42-е місце, 0,756).

Таблиця 6. Показники індексу гендерного розриву Японії, США, Німеччини

Країна	Значення 2024	Значення 2023	Місце в рейтингу
Японія	0,666	0,663	118
США	0,756	0,746	42
Німеччина	0,803	0,809	9

Джерело: складено автором на основі [16]

Розрив в оплаті праці між чоловіками та жінками залишається значним: за даними 2016–2020 рр., середня заробітна плата жінок становила близько 65–70% від чоловічої. Жінки значно частіше зайняті на нестандартних позиціях – це так звані «irregular workers», яких у 2020-х роках налічується понад 50% серед зайнятих жінок. Корпоративна культура перепрацювань понад робочі години фактично робить кар'єру несумісною з вихованням дітей, а соціальний тиск підштовхує жінок до вибору між сім'єю та зайнятістю.

Реакцією на ці виклики стала урядова стратегія «Womenomics», запроваджена прем'єр-міністром Абе Сіндзо у 2013 р. Вона передбачає квоти для жінок на керівних посадах, розширення мережі дитячих садків, стимули для компаній, що просувають жінок. Певні результати є видимими: участь жінок у робочій силі зросла з ~47% у 2016 р. до понад 53% у 2023 р. Проте гендерний розрив у менеджменті та оплаті праці залишається стійким, що свідчить про структурну, а не поверхневу природу проблеми [22].

Щодо інклюзії для людей з інвалідністю, Японія активно розвиває доступне середовище: система «barrier-free» інфраструктури є однією з найрозвиненіших у світі. Це є важливим уроком для України, яка також займається адаптацією міського простору та послуг. У 2024 р. Міністерство соціальної політики України спеціально ознайомлювалося з японським досвідом у сфері інклюзивних сервісів [3].

Японія є однією з найбільш екологічно свідомих країн Азії, хоча її екологічний шлях позначений складними дилемами. Після катастрофи на АЕС Фукусіма у 2011 р. Японія зупинила майже всі ядерні реактори, що різко збільшило залежність від імпортного вугілля та природного газу і підірвало прогрес у скороченні викидів CO₂. Повернення до ядерної енергетики відбувається поступово і є вкрай чутливою політичною темою.

У сфері кліматичної політики Японія задекларувала вуглецеву нейтральність до 2050 р. та скорочення викидів на 46% від рівня 2013 р. до 2030 р. Розвиток відновлюваної енергетики (передусім сонячної та вітрової) прискорився, хоча гірський рельєф острівної країни обмежує потенціал наземних ВЕС. Інвестиції в технології водню та аміаку як палива є стратегічним напрямком, в якому Японія є глобальним лідером.

Природні катастрофи – системна загроза для Японії. Країна розташована у сейсмічно активній зоні «вогняного кільця» і щороку зазнає землетрусів, цунамі та тайфунів. Японія напрацювала унікальну систему управління ризиками катастроф: систему раннього сповіщення, стандарти сейсмостійкого будівництва, плани евакуації та механізми швидкої відбудови. Цей досвід є особливо актуальним для України в контексті відновлення після руйнувань [11].

Підсумки та уроки для України. Підбиваючи підсумки проведеного аналізу, узагальнимо сильні та слабкі сторони японської моделі, а також можливості та загрози для її подальшого розвитку у форматі SWOT-аналізу.

Таблиця 7. SWOT-аналіз соціально-економічної моделі Японії

СИЛЬНІ СТОРОНИ	СЛАБКІ СТОРОНИ
Найвища тривалість життя у світі (84,7 р.)	Критично низька народжуваність (1,2) Системне старіння нації (40% 65+ до 2060 р.)

СИЛЬНІ СТОРОНИ	СЛАБКІ СТОРОНИ
<p>Висока якість системи охорони здоров'я та превентивна медицина</p> <p>Традиційно низьке безробіття (2,5–3%)</p> <p>Розвинені технології та інновації</p> <p>Відносно низька нерівність (Джині 0,33–0,35)</p> <p>Стійка соціальна та правова культура</p>	<p>Гендерна нерівність (118 місце з 146 у GGI 2024 р.)</p> <p>Культура «каросі» — смерть від перепрацювання</p> <p>Зростання частки нестандартної зайнятості</p>
МОЖЛИВОСТІ	ЗАГРОЗИ
<p>Залучення кваліфікованих мігрантів</p> <p>Реалізація потенціалу жіночої зайнятості (Womenomics)</p> <p>Автоматизація та роботизація для компенсації дефіциту кадрів</p> <p>Перехід до вуглецевої нейтральності до 2050 р.</p>	<p>Стагфляційний тиск та дефляційні пастки</p> <p>Зростання пенсійного та медичного навантаження на бюджет</p> <p>Природні катастрофи (землетруси, цунамі, тайфуни)</p> <p>Геополітична нестабільність у Тихоокеанському регіоні</p>

Джерело: складено автором на основі [2]

Японія та Україна – різні за масштабом, культурою та рівнем розвитку країни, але ряд викликів, з якими вони стикаються, є дивовижно схожим. Насамперед це демографічна криза: Україна, як і Японія, переживає природне скорочення населення, старіння нації та вплив молоді за кордон. Враховуючи це, японський досвід містить декілька конкретних уроків, що мають практичну цінність.

По-перше, досвід відбудови після катастроф. Японія напрацювала детальні протоколи швидкої відбудови зруйнованих міст та інфраструктури після природних катастроф. Ці підходи безпосередньо застосовні для відновлення України після руйнувань, спричинених війною. Йдеться насамперед про стандартизацію процесів, систему контролю якості будівництва та залучення приватного бізнесу до відновлення.

По-друге, модель превентивної медицини. Японська система профілактичних оглядів дозволила суттєво знизити витрати на лікування хронічних хвороб завдяки їхньому ранньому виявленню. В умовах обмежених ресурсів охорони здоров'я в Україні запровадження масових профілактичних програм є значно ефективнішим з точки зору витрат, ніж лікування вже розвинених захворювань.

По-третє, адаптація інфраструктури до потреб літніх. Японський досвід створення безбар'єрного середовища, адаптованих транспортних систем та цифрових послуг для літніх є надзвичайно актуальним для України. Наша країна матиме справу зі значним постарінням населення у найближчі десятиліття, і вже зараз варто інтегрувати принципи універсального дизайну у відбудовні проекти.

По-четверте, стратегія залучення жінок до ринку праці. В умовах дефіциту робочої сили – як в Японії через старіння, так і в Україні через військові втрати та міграцію – максимальне задіяння потенціалу жіночої зайнятості є критичним. Японський досвід Womenomics, попри обмежену ефективність у змінні корпоративної культури, дає конкретні інструменти: доступні дитячі садки, батьківська відпустка для обох батьків, квоти у менеджменті.

Нарешті, варто відзначити і японський досвід «welfare mix» – розподілу відповідальності між державою, бізнесом та сім'ями у системі соціального захисту. В умовах обмеженого бюджету та необхідності зберегти фінансову стійкість, Україна не зможе збудувати повноцінну соціальну державу скандинавського типу. Японська модель пропонує практичну альтернативу: чіткий розподіл ролей, де держава гарантує базовий рівень захисту, а корпоративна та сімейна солідарність беруть на себе решту.

Висновки. Японія являє собою унікальний приклад розвинутої країни, яка одночасно досягла вражаючих результатів у сфері якості життя (тривалість життя, рівень освіти, низька злочинність) та стикається з системними соціально-економічними викликами, насамперед у сфері демографії та гендерної рівності.

Консервативно-корпоративна модель соціальної держави, що базувалася на довічному найму та корпоративному соціальному захисті, поступово трансформується в бік «welfare mix» – змішаної відповідальності держави, бізнесу та домогосподарств. Цей перехід вимушений демографічним тиском: частка людей 65+ наближається до 30% і продовжує зростати, тоді як коефіцієнт фертильності впав до рекордних 1,20.

Соціальні видатки Японії невпинно зростають, досягаючи понад 25% ВВП, із суттєвим переважанням видатків на підтримку літніх та медицину. Система охорони здоров'я є однією з найефективніших у світі завдяки поєднанню загального страхування та акценту на превентивній медицині. Водночас проблема відносної бідності (15,7%) залишається недооціненою на тлі формально низьких показників нерівності.

Для України японський досвід є цінним у кількох вимірах: системи відбудови після катастроф, превентивної медицини, адаптації інфраструктури для літніх та стратегій залучення жінок до ринку праці. Ці уроки потребують адаптації до українського контексту, але загальна логіка – ефективне управління ресурсами, мікс відповідальності та превентивний підхід – залишається універсально релевантною.

Список використаних джерел

1. Вища освіта та навчання в Японії. *Центр міжнародної освіти «CAC-Edu»*. URL: <https://cac-edu.com.ua/ua/japan> (дата звернення: 02.04.2026).
2. Длугопольський О. В. Соціальна політика Японії в контексті забезпечення загального добробуту. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2017. Вип. 25, ч. 1. С. 58–61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_25%281%29_14 (дата звернення: 02.04.2026).
3. Доступність як комплексний підхід: Україна переймає досвід Японії у розвитку інклюзивних сервісів. *Міністерство соціальної політики України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/dostupnist-yak-kompleksnyy-pidkhdid-ukrayina-pereymaye-dosvid-yaponiyi-u-rozvytku-inklyuzyvnykh-servisiv> (дата звернення: 07.04.2026).
4. Кротовська О. Демографічна криза в Японії: рівень народжуваності впав до рекордного мінімуму. *Ми Україна*. 2023. URL: <https://weукраїна.tv/suspilstvo/demografichna-kryza-v-yaponiyi-riven-narodzhuvanosti-vpav-do-rekordnogo-minimumu/> (дата звернення: 03.04.2026).
5. Матвієнко Ю. Система охорони здоров'я в Японії. *МСвіту*. 2013. URL: <http://msvitu.com/archive/2013/november/article-10.php> (дата звернення: 09.04.2026).
6. Медичне страхування в Японії. Як працює система національного медстрахування? *Insurance TOP*. URL: <https://insurancetop.com/markets/22> (дата звернення: 09.04.2026).
7. Міністерство охорони здоров'я, праці та добробуту Японії : офіційний сайт. URL: <https://www.mhlw.go.jp/index.html> (дата звернення: 20.03.2026).
8. Пенсійна та соціальна система Японії. *Міністерство юстиції Японії (MOJ)*. URL: <https://www.moj.go.jp/isa/content/001373265.pdf> (дата звернення: 28.03.2026).
9. Система соціального страхування Японії. *Studfile*. URL: <https://studfile.net/preview/5648106/page:13/> (дата звернення: 07.04.2026).

10. Як Японія вирішує екологічні проблеми. *Журнал ECOBUSINESS*. URL: <https://ecolog-ua.com/news/yak-yaponiya-vyrishuye-ekologichni-problemy> (дата звернення: 06.04.2026).
11. Японія запускає національну ініціативу зі збереження біорізноманіття. *Новий формат*. URL: <https://newformat.info/socium/iaponiia-zapускаie-natsionalnu-initsiatyvu-zi-zberezhennia-bioriznomanittia/> (дата звернення: 29.04.2026).
12. Birth and death rate, crude (per 1,000 people) - Japan. *World Bank Open Data*. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.CBRT.IN?end=2023&locations=JP&start=1980> (date of access: 21.04.2026).
13. Fertility rate, total (births per woman) - Japan, United States, Germany. *World Bank Open Data*. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?end=2023&locations=JP-US-DE&start=1980> (date of access: 21.04.2026).
14. GDP per capita (current US\$) - Japan. *World Bank Open Data*. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?end=2024&locations=JP&start=1980> (date of access: 17.04.2026).
15. Gini index - Japan. *World Bank Open Data*. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?end=2020&locations=JP-US-DE&start=2008&view=chart> (date of access: 01.04.2026).
16. Global Gender Gap Report 2025. *World Economic Forum*. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2025> (date of access: 01.04.2026).
17. Human Development Index (HDI). *UNDP*. URL: <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index> (date of access: 01.04.2026).
18. Poverty headcount ratio at societal poverty line (% of population) - Japan, United States, Germany. *World Bank Open Data*. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.SOPO?end=2021&locations=JP-US-DE&start=2008&view=chart> (date of access: 26.04.2026).
19. Poverty rate. *OECD*. URL: <https://www.oecd.org/en/data/indicators/poverty-rate.html> (date of access: 26.04.2026).
20. Social Expenditure: Aggregated data. *OECD*. URL: <https://stats.oecd.org> (date of access: 29.04.2026).
21. Unemployment rate - Japan. *World Bank Open Data*. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.MA.NE.ZS?locations=JP> (date of access: 02.04.2026).
22. Womenomics in Japan. *Asia Pacific Curriculum*. URL: <https://asiapacificcurriculum.ca/learning-module/womenomics-japan> (date of access: 07.04.2026).
23. World Development Indicators: Distribution of income or consumption. *World Bank*. URL: <https://wdi.worldbank.org/table/1.3> (date of access: 03.04.2026).
24. World Bank Indicators. Government expenditure on education, total (% of GDP). *World Bank*. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TOTL.GD.ZS> (date of access: 03.04.2026).